

הרמב"ן הקי עם ביאור מעשה השב

נערך מתוך השיעורים בספרה"ק רמב"ן,
הנמסרים מדי שבת בשבתו

פרשת מקץ

שנת תשפ"ד

וּתְבַלְעֶנָה הַשְּׁבִילִים הַדְּקוֹת אֶת שְׁבַע הַשְּׁבִילִים הַבְּרִיאוֹת וְהַמְלֵאוֹת וַיִּקַּץ פְּרַעְיָה וְהָגָה חֲלוֹם: וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפְעַם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת כָּל הַרְטָמֵי מִצְרַיִם וְאֶת כָּל חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר פְּרַעְיָה לָהֶם אֶת חֲלֹמוֹ וְאִין פּוֹתֵךְ אוֹתָם לְפְרַעְיָה: (מא ז-ח).

וטעם וייקץ פרעה והנה חלום. הנה חלום שלם לפניו, לשון רש"י. ולפי דעתו ירמוז כי עמד על מטתו מקיץ מחשב בחלומו אולי יראה עוד דבר פעם שלישי, וכאשר עמד בצקר ולא חלם עוד נפעם רוחו. וזה טעם ויהי בצקר ותפעם רוחו. אבל בנבוכדנאצר אמר ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו, כי גם כלילה לא שכב לבדו. והזכיר וייקץ פרעה מן הענין הנזכר בספר השני כי חלום שיחלום אחריו חלום אחר מענין אחר בשנתו איננו מתקיים, על כן אמר כי כאשר הקיץ נהיה חלום, וחשב בו עד הצקר אולי ישלש חלומו כאשר נשנה.

מעשה חשב

א רש"י מבאר שלכן כתוב כאן 'והנה חלום', אע"פ שכבר ידעינן שזה היה חלום, כמו שנאמר (לעיל פסוק ה) 'ויישן ויחלום שנית', משום שעכשיו נשלם חלום שלם לפניו, והוצרך לפותרם. אמנם רש"י לא פירש מה נתחדש בחלום השני יותר מחלום הראשון, שלכן נעשה החלום שלום יותר. וכן לפירוש רש"י קשה למה רק 'בבוקר' נפעם רוחו, ולא מיד כשהקיץ אחר חלום השני.

ב רבינו מביא בהמשך דבריו בשם ספר השינה כי חלום שיחלום אחריו חלום אחר מענין אחר, אינו מתקיים החלום. ולפי"ז בוונת הפסוק 'ויקץ פרעה והנה חלום', שמזה שלא חלם עוד חלום מענין אחר, הבין ש'והנה חלום', פירוש שהחלום הוא חלום אמת שיתקיים. ואבל החלום השני של השבילים, לא ביטל החלום הראשון של הפרות, שהרי פרעה הבין דשני החלומות הם מענין אחד, וחלום אחד הם, כמפרש רבינו לקמן.

אבל עדיין חשב פרעה מהחלומות עד הבוקר, אולי יחלום חלום מענין אחר, ואז שוב אין החלום הראשון תתקיים. או שיחלום עוד חלום מענין הראשון, ועי"ז יבין פשר החלום. ולכן דווקא 'בבוקר' כשראה שלא חלם עוד חלום אחר ותפעם רוחו. אמנם לפירוש רש"י קשה למה רק בבוקר נפעם רוחו.

ג רש"י מיישב החילוק למה אצל נבוכדנצר כתיב עם תי"ו כפולה 'ותתפעם', ששם היו שתי פעימות, שכחת החלום והעלמת פתרונו. משא"כ כאן נעלם מפרעה רק פתרונו. ורבינו מיישב, דאצל נבוכדנצר פעם רוחו פעמיים, כלילה וביום. משא"כ אצל פרעה פעם רוחו רק ביום. שכלילה חשב לחלום עוה"פ.

*

ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר מעם האלקים וממהר האלקים לעשותו: (מא לב).

ועל השנות החלום אל פרעה פעמים. טעם השנות החלום, שנסנה שני פעמים כלילה אחד, כי היה אפשר שיראה בחלום אחד הפרות והשבילים להודיעו כי אין חריש וקלי"א, ועשה ממנו שני חלומות באים זה אחר זה כלילה אחד, ואין דרך החולמים כן, להודיע כי הדבר מזמן וממהר האלקים לעשותו. וזה טעם פעמיים כי לא נשנה בפעם אחת.

מעשה חשב

א פירוש, שמש"כ 'השנות החלום' אין הכוונה שהחלום נכפל, פעם במראה הפרות ופעם במראה השבילים, שהרי אין זה כפילות, כמו שכתב רבינו לעיל (פסוק ב') כי הפרות הם סימן לחרישה, שהחרישה דרכה להעשות בפרות, והשבילים הם סימן לקציר. והם ב' חלומות המשלימים זה את זה, לכן מפרש רבינו שכוונת 'השנות החלום', שחלמו 'בב' חלומות נפרדות. והרי היה יכול לחלום בחלום אחד מהפרות והשבילים.

ב מבואר בכתוב שמזה שחלם פעמיים, הרי הוא סימן שממהר אלקים לעשותו. והנה לעיל (מא, ז-ח) כתב רבינו שמזה שחלם פעמיים, ידע פרעה שזהו חלום העומד להתקיים. וא"כ מהיכן ידע יוסף ש'השנות החלום אל פרעה פעמים וגו' וממהר האלקים לעשותו. לכן הוסיף רבינו שמזה שב' החלומות היו 'כלילה אחד', שאין דרך החולמים כן, מזה ידע יוסף שממהר אלקים לעשותו. פירוש: שפרעה הבין רק הרמו שחלם פעמיים, שהחלום חלום אמת. ויוסף הוסיף לו שמזה שחלם פעמיים באותו לילה סימן שממהר האלקים לעשותו.

וַיֵּרָא יוֹסֵף אֶת אָחִיו וַיִּכְרַם וַיִּתְנַבֵּר אֵלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אֹתָם קְשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֵאֵין בְּאֹתָם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן לְשֹׁבֵר אֶבֶן:

(פרק מב פסוק ז)

... או יהיה ויתנכר בכאן, שהתנכר להם בדבריו שדבר להם קשות, ואמר להם ככעס, כאילו לא יבוא אדם לפניו לשבר. מאין באתם לפני, ויאמרו מארץ כנען לשבר אכל, וכאשר הזכירו לו את זה, אז נתברר לו שהם אחיו באתם וזה טעם ויכר יוסף (פסוק ח) פעם שנית כי נחוסף לו בהם הכר ודיעת אמת. ורש"י ז"ל כחז נעשה להם כנכרי בדברים לדבר אחס קשות. ועל דעתו יהיה ויתנכר לומר שדבר כאיש נכרי. ואינו נכון.

מעשה חשב

א תמצית השיטות: לפי דעת רבינו זידבר אתם קשות, היינו שדיבר אתם בכעס, דהיינו 'האופן' שדיבר היה קשות, אבל תוכן הדברים 'מאין באתם', לא היה דברים קשות. שכן דרך העולם ששואלים מאין באתם. משא"כ לפי דעת רש"י, אופן הדיבור היה בנחת, רק ה'תוכן' של הדברים היה דיבור קשה. ולכאורה צ"ב למה 'מאין באתם' נחשב לדיבור קשה, מבואר במזרחי בשם המדרש רבה (בראשית רבה צא ו) שהדיבור קשה הוא מה שמבואר בפסוקים הבאים שאמר להם 'מרגלים אתם לראות את הערות הארץ באתם'.

ב אפשר לפרש הזאינו נכון, דלפי פשוטו של מקרא משמע דהדיבור קשה הוא מה שמבואר בכתוב זה 'מאין באתם', ולפי פירוש רש"י הדיבור קשות מבואר רק בשני פסוקים שלאחריו. ולכן מפרש רבינו ש'האופן' שדיבר אתם היה קשות.

וַיִּבֶר יוֹסֵף אֶת-אָחִיו וְהֵם לֹא הִפְרָהוּ: (פרק מב פסוק ח)

והם לא הכרהו. יאמר שלא הכירוהו כלל, ולא הולך עוד להתנכר אליהם. ואמרו רבותינו (ב"מ לט:): בטעם הכרה לפי שהניחם חתומי זקן, והם לא הכרהו שילא מאללם בלא חתימת זקן, ועכשיו מלאוהו בחתימת זקן. והנה ישכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק מעט, אבל כיון שהכיר את הגדולים הכיר את כלם. ועוד היה מכירם מדעתו שיבואו פס, והם לא נתנו לבס שיהיה העבד אשר מכרו לישמעאלים הוא השליט על הארץ. ואמר רבי אברהם, ויכרם, בתחילה הכיר שהם אחיו, ואחרי כן הסתכל בכל אחד והכירו.

מעשה חשב

א ביאור הדברים, דהנה האבן עזרא מקשה על כפל הלשון, שהרי בפסוק ז' כתיב וירא יוסף את אחיו זיכרים, ואם כן למה חזר שנית כאן ואמר זיכר יוסף את אחיו. ומיישב האבן עזרא שבתחילה הכירם באופן כללי וזהו זיכרים, ואח"כ הכיר כ"א באופן פרטי, וזהו הכוונה זיכר יוסף את אחיו.

אמנם לכאורה צ"ב מדוע הוצרך לומר שהכירם באופן פרטי, דמאיזה סבה שלא יכירם, ולפי מה שכתב רבינו מקודם שיששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק מעט, וכמו שיוסף היה בלי חתימת זקן בעת מכירתו, גם הם היו בלא חתימת זקן, ועל כן מוכרח שבתחילה לא הכירם באופן פרטי, אלא באופן כללי, וכאשר ראה את הגדולים שהכירם לפי שהניחם חתומי זקן, עיי"ז כבר הכיר את כולם באופן פרטי. ולפי"ז אתי שפיר מה שדקדק רבינו בלשונו זאמר רבי אברהם, ולא נקט רבי אברהם אמר, כי מוסף על ענין הראשון ואינו חולק עליו.

וְקָל שְׂדֵי יִתֵּן לָכֶם רְחֻמִּים לְפָנַי הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת אֲחֵיכֶם אַחַר וְאֵת בְּנֵימִין וְאֵנִי כְּאִשֶּׁר שְׁכַלְתִּי שְׁכַלְתִּי: (מג יד)

ואני כאשר שכלתי שכלתי. ואני עד שזכרם אהיה שכול מספק. כאשר שכלתי מיוסף ושמעון, שכלתי מצנימין, לשון רש"י. והנכון. שהוא אומר, לא תוכלו להוסיף עלי שכול, כי כבר שכלתי, יתנחם מכל הבא עליו ביתרון כאבו על יוסף וכמוהו זכאשר אבדתי אבדתי (אסתר ד טו). כלומר כבר אני אבדה ואם ימילני לא יוסיף עלי אבדו.

מעשה חשב

א טעם הדבר שרבינו מבאר באופן אחר, ולא ס"ל ברש"י, דלפירוש רש"י קשה איך אפשר לומר כאשר שכלתי מיוסף ושמעון בבת אחת, הרי על יוסף חשב שחיה רעה אכלתהו, ואינו בין החיים, לכן נכון הלשון 'שכלתי', משא"כ על שמעון ידע שהוא חי והוא רק במשמר, וא"כ אינו נכון לומר על אדם חי 'שכלתי'. לכן מבאר רבינו ד'שכלתי' קאי רק על יוסף, וה"פ 'כאשר שכלתי' – כשכבר שכלתי בשמת יוסף, 'שכלתי' שכול אני, והוא כמתנחם מכל מה שיבוא עליו.